

מי הוא מילטון פרידמן?

פול קרוגמן ::

עיבוד: יואב רובין וגילי גופר

בנובמבר 2006 הלך לעולמו אחד הכלכלנים הבולטים של סוף המאה העשרים – מילטון פרידמן. פרידמן היה נביא השוק החופשי ותועמלן בולט. הוא הוביל את המגמה הניאו-ליברלית שהיום היא המגמה השלטת ברוב המחלקות לכלכלה בעולם המערבי, ברוב משרדי האוצר ובגופים הכלכליים הבינלאומיים. לאחר מותו כתב פול קרוגמן, אחד הכלכלנים הבולטים בארצות הברית היום, פרופסור לכלכלה בפרינסטון ובעל טור בניו יורק טיימס, מאמר לזיכרו. המאמר מציג את מורכבות דמותו של פרידמן – כלכלן אחראי ופקוח עיניים מצד אחד ותועמלן כמעט מניפולטיבי מן הצד שני. עיבוד של מאמר זה מובא כאן.

ההיסטוריה של המחשבה הכלכלית במאה העשרים דומה להיסטוריה של הנצרות במאה השש עשרה: עד שג'ון מיינרד קיינס פרסם את 'התיאוריה הכלכלית של תעסוקה, ריבית וכסף' ב-1936, שלטה בכלכלה – לפחות בארצות דוברות האנגלית – אורתודוקסית השוק החופשי. הכלכלה הקלאסית, כתב קיינס ב-1936, "כבשה את אנגליה לחלוטין כפי שהאינקוויזיציה כבשה לחלוטין את ספרד". הכלכלה הקלאסית אמרה כי התשובה כמעט לכל השאלות היא לתת לכוחות ההיצע והביקוש לעשות את שלהם. קיינס שיחק את התפקיד של מרטין לותר. אף על פי שקיינס לא היה בשום אופן שמאלן – הוא ביקש להציל את הקפיטליזם, לא לקבור אותו – התיאוריה שלו אמרה שאי אפשר לסמוך על שווקים חופשיים. כך נוצרה הצדקה חדשה להתערבות ממשלתית רחבה בכלכלה של אחרי המשבר הגדול של סוף שנות העשרים. אחרי הקיינסיאניות שהיתה הרפורמציה הגדולה בחשיבה הכלכלית באה הקונטר-רפורמציה. במהלך זה היה למילטון פרידמן תפקיד מפתח – עד סוף המאה העשרים הכלכלה הקלאסית חזרה לשלוט על רוב מלכותה הקודמת, ומילטון פרידמן זכאי לרוב הקרדיט על כך.

מילטון פרידמן מילא שלושה תפקידים: כלכלן, שכתב ניתוחים של התנהגות הצרכן והאינפלציה; יזם מדיניות, שבילה עשרות שנים במאבק למען המדיניות הידועה בשם 'מוניטריזם'; ואידיאולוג, המפשט והמפיץ של תורת השוק החופשי. יעילותו של פרידמן כמפשט, מפיץ ותועמלן נשענה בחלקה על המוניטין המוצדק שלו ככלכלן מעמיק. אבל יש הבדל משמעותי בין הדקדקנות של עבודתו ככלכלן מקצועי ובין החופשיות ולעתים ההגיון המוטל בספק של הצהרותיו כאינטלקטואל ציבורי.

הכלכלן

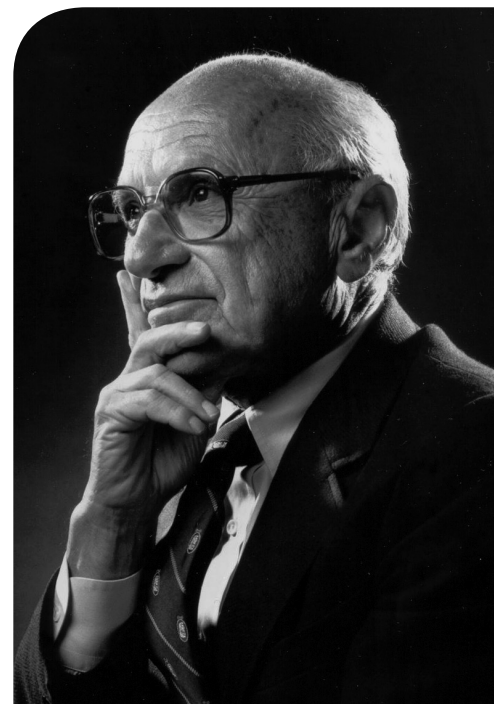
נדחה את החומר הבעייתי לרגע ונדבר על פרידמן התיאורטיקן הכלכלי. במשך רוב מאתיים השנה האחרונות שלט במחשבה הכלכלית המושג 'הומו אקונומיקוס' – האדם הכלכלי. את בחירותיו של אדם היפותטי זה מניעים חישובים רציונליים: "האם לקנות קורנפלקס או חיטה גרוסה?" או "האם לבחור באגרות חוב או במניות?" קל מאוד לעשות צחוק מהסיפור הזה – אפילו כלכלנים זוכי פרס נובל לא מחליטים באופן רציונלי. אבל רוב הכלכלנים רואים את 'האדם הכלכלי' ככלי ניתוח יעיל. לאנשים יש העדפות, והם בדרך כלל מקבלים החלטות נבונות. הפשטה היא הדרך היחידה שבאמצעותה אנו יכולים לכפות סדר מחשבתי כלשהו על מורכבות החיים הכלכליים. והנחת ההתנהגות הרציונלית היא פשוט פורה במיוחד.

קיינס אמנם לא ערך מתקפה כוללת על האדם הכלכלי, אבל הוא הסתמך על השערות פסיכולוגיות סבירות ולא על ניתוח מדויק של מה שמקבל החלטות רציונלי יעשה.

בספר 'תיאוריה של פונקציית הצריכה' (A Theory of the Consumption Function) מ-1957 חזר פרידמן אל האדם הכלכלי. הוא טען כי הדרך הטובה ביותר להבין את האופן שבו אנשים חוסכים ומבזבזים היא חשיבה על אנשים כמי

קיינס שיחק את התפקיד של מרטין לותר. אף על פי שקיינס לא היה בשום אופן שמאלן – הוא ביקש להציל את הקפיטליזם, לא לקבור אותו – התיאוריה שלו אמרה שאי אפשר לסמוך על שווקים חופשיים.

לאנשים יש העדפות, והם בדרך כלל מקבלים החלטות נבונות. הפשטה היא הדרך היחידה שבאמצעותה אנו יכולים לכפות סדר מחשבתי כלשהו על מורכבות החיים הכלכליים. והנחת ההתנהגות הרציונלית היא פשוט פורה במיוחד.

ההתאמה ההפוכה בין אינפלציה ובין אבטלה נשברה בשנות השבעים בדיוק באופן שבו פרידמן צפה: ככל שהאינפלציה עלתה שיעור האבטלה היה גבוה.

בתחילה היה פרידמן זהיר, אבל ב-1976 כבר אמר לקוראי ניזוויק כי "האמת הפשוטה היא שהמיתון הגדול נוצר על ידי ניהול ממשלתי גרוע"

שמתכננים באופן רציונלי כיצד להוציא את כספם לאורך חייהם. עבודתו זו סימנה חזרה לדרך החשיבה הקלאסית.

הישג חשוב יותר בא פרידמן מיישומו של מודל ה'אדם הכלכלי' על האינפלציה. במשך שנים ארוכות הצביעו כלכלנים על היחס ההפוך בין אינפלציה לאבטלה – ככל שזו עולה זו יורדת ולהיפך. פרידמן טען שאם קובעי המדיניות ינסו לשמור על אבטלה נמוכה באמצעות הגדלת האינפלציה, הם ישיגו בסופו של דבר את התוצאה ההפוכה. הוא טען כי אחרי תקופה מתמשכת של אינפלציה אנשים יבססו את החלטותיהם על ציפיות לאינפלציה עתידית. אחת הסיבות לכך שאינפלציה יכולה להוביל לתעסוקה גבוהה יותר היא שהעסקת עובדים רבים יותר נעשית רווחית כשהמחירים עולים מהר יותר מהמשכורות. אבל כשעובדים יבינו שהאינפלציה שוחקת את כוח הקניה שלהם הם ידרשו הסכמי שכר גבוהים יותר מראש. בעקבות כך תרד רמת התעסוקה והאבטלה תעלה.

ואמנם – ההתאמה ההפוכה בין אינפלציה ובין אבטלה נשברה בשנות השבעים בדיוק באופן שבו פרידמן צפה: ככל שהאינפלציה עלתה שיעור האבטלה היה גבוה. בכך שצפה את תופעה זו, שנקראת סטגפלציה, השיג פרידמן את אחד ההישגים הגדולים ביותר בכלכלה שלאחר מלחמת העולם השנייה.

נביא המוניטריזם

דמותו הציבורית של מילטון פרידמן ותהילתו היו בעיקר על יצירת התורה הידועה בתור 'מוניטריזם'. לפני קיינס, כלכלנים ראו בהיצע הכסף, כלומר בכסף המזומן שנמצא במחזור, כלי מרכזי לניהול הכלכלי. זוהי הכלכלה המוניטרית – השליטה בכמות הכסף במחזור, למשל באמצעות הדפסת כסף. קיינס טען שבתנאי מיתון, כאשר שיעורי הריבית מאוד נמוכים, לשינויים בהיצע הכסף יש השפעה מעטה על הכלכלה. הבנק המרכזי יכול לנסות לעורר את הכלכלה על ידי הדפסת כמות גדולות של מזומנים אבל אם הריבית נמוכה סביר שהמזומן הזה יערים בכספות או תחת המזרונים ולא ישמש להוצאות ולהשקעות. לכן טענו קיינס וממשיכיו שמדיניות פיסקלית – גידול בהוצאה הממשלתית – היא הכרחית על מנת להוציא מדינות מיתון.

מדיניות מוניטרית – השליטה בהיצע הכסף – היא צורה של התערבות טכנוקרטית וא-פוליטית. לעומת זאת, מדיניות פיסקלית מערבת את

הממשלה בכלכלה: אם פוליטיקאים מחליטים להשתמש בעבודות ציבוריות על מנת לקדם תעסוקה, עליהם להחליט מה לבנות ואיפה. כלכלנים עם הטיה לשוק-חופשי יטו לכן להאמין שמדיניות מוניטרית היא כל מה שצריך. מי שרוצים לראות ממשלה יותר פעילה נוטים להאמין שמדיניות פיסקלית היא חיונית.

בספר 'היסטוריה מוניטרית של ארה"ב 1867-1960' (A Monetar History of the United States) (1867-1960) שכתב פרידמן עם אנה שוורץ (Schwartz) הם מסבירים את תפקידה של המדיניות המוניטרית במיתון הגדול: הציבור איבד את אמונו בבנקים והחזיק את הונו במזומן. התוצאה היתה הרבה פחות הלוואות, מה שאומר הרבה פחות הון פנוי להוצאות והשקעות. פרידמן ושוורץ טענו שהבנק המרכזי יכול היה למנוע את הצניחה בהיצע הכסף באמצעות הצלת בנקים מתמוטטים.

אבל האם המדיניות המוניטרית היא שיצרה את המשבר? נניח כי פרצה מגפת שפעת וניתוח לאחר מגלה כי פעולה מתאימה של המרכז לפיקוח מחלות היתה יכולה להשתלט על המגפה. יהיה הוגן להאשים את פקידי הממשלה בכך שלא נקטו את הפעולה הנכונה אבל יהיה זה בהחלט מוגזם לטעון שהם גרמו למגפה. באותה המידה אין זה הוגן להאשים את המדיניות המוניטרית במשבר.

בתחילה היה פרידמן זהיר, אבל ב-1976 כבר אמר לקוראי 'ניזוויק' כי "האמת הפשוטה היא שהמיתון הגדול נוצר על ידי ניהול ממשלתי גרוע". טענה שקוראיו בודאי הבינו כאומרת כי המיתון הגדול לא היה קורה לו רק הממשלה לא היתה מתערבת – כאשר למעשה מה שפרידמן ושוורץ טענו היה שהממשלה היתה צריכה להיות פעילה יותר, לא פחות.

מדוע דיונים היסטוריים על התפקיד של המדיניות המוניטרית בשנות השלושים חשובים כל כך בשנות הששים? בעיקר משום שהם שרתו את תפישת המוניטריזם של פרידמן. לפי תורה זו על הבנק המרכזי להגדיל את היצע הכסף בקצב קבוע ונמוך – נאמר 3 אחוז לשנה – ולא לסטות מיעד זה. הרעיון היה להפעיל את המדיניות המוניטרית על 'טייס אוטומטי' ולמנוע כל שיקול דעת מצד הממשלה.

פרידמן טען שגידול קבוע בהיצע הכסף יוביל לכלכלה יציבה למדי. התנודות בצמיחה הכלכלית יהיו קטנות מספיק כדי להיות נסבלות. פרידמן זלזל ביכולת של הבנק המרכזי לפעול טוב יותר לו היה ניתן לו שיקול דעת. "משטר מוניטרי", כך כתב ב-1972, "פירד את המדיניות המוניטרית

‘החציון של ההכנסה הריאלית’ הוא הסכום שמחצית מהאוכלוסייה מרוויחה עד אליו, ומחציתה מרוויחה יותר ממנו, כאשר מתייחסים לכח הקנייה בפועל.

מ-1947 ועד 1976, מילטון פרידמן היה קול קורא במדבר, קובעי המדיניות התעלמו מרעיונותיו. אבל הכלכלה, למרות כל הבעיות, הביאה לעלייה דרמטית ברמת החיים של רוב האמריקאים

ליצור דבריי חכמי הכלכלה, רבות המניע אך מצד הפיריזם

קצה הקרוון

מהפכה בשכר המורים?

לפי הסכם שחתמה הסתדרות המורים עם הממשלה יועלה השכר החדשי של המורים היסודיים ב-25 אחוז. האוצר והעיתונות הודיעו על מהפכה בשכר המורים ועל השיפור בתנאי העסקתם. אלא שהם שכחו להוסיף שבמקביל נוספו למורים שתי שעות הוראה מול כל הכתה וחמש שעות הוראה בקבוצות קטנות. במילים אחרות, שכרם לשעת הוראה עלה בפחות מ-5 אחוזים. התחלה טובה אבל בהחלט לא מספיק.

גם מכוח שרירותי של קבוצה קטנה של אנשים שאינה נתונה לפיקוח הבוחרים וגם בטווח הקצר מלחצים של פוליטיקאים.”

אבל המוניטריזם נכשל – ארצות הברית אימצה באופן רשמי יעדים מוניטריים בסגנון פרידמן ב-1979, אבל נטשה אותם למעשה ב-1982 כששיעור האבטלה עלה למספרים דו-ספרתיים. מאז אמצע שנות השמונים היא נקטה בדיוק בגישה של תיקון בהתאם למצב, שפרידמן כל-כך התנגד אליה.

התועמלן

ב-1946 מילטון פרידמן ערך את הופעת הבכורה שלו כמפיץ של כלכלת השוק החופשי להמונים בחוברת שנקראה ‘גגות רעפים או תקרות: בעיית הדירור הנוכחית’. נסיון ראשון זה בפופולריזציה של כלכלת השוק החופשי הטרים בשני מובנים את דרכו של פרידמן כהוגה דעות ציבורי. ראשית, החוברת הציגה את נכונותו של פרידמן להביא את רעיונות השוק החופשי לקיצוניות. בעשורים שלאחר מכן, חד-מימדיות זו תהיה סימן ההיכר שלו. הוא קרא לפתרון כמעט כל הבעיות – חינוך, בריאות, סחר בסמים – באמצעות השוק. חלק מהרעיונות שלו זכו להסכמה רחבה, כמו החלפת החקיקה הנוקשה בתחומי הזיהום במערכת של רשיונות זיהום שחברות יכולות לקנות ולמכור באופן חופשי. חלק מהצעותיו, כמו ביטול תהליכי הרישוי של רופאים וביטול מנהל התרופות והמזון, נחשבים לתמוהים גם בעיני רוב השמרנים.

שנית, החוברת הראתה כמה פרידמן מוצלח בתור מפיץ ומפשט של רעיונות: אין בה ז’רגון מקצועי; הטענות מודגמות באמצעות דוגמאות שנבחרו בתבונה מהעולם האמיתי ומשתרעות החל מהתאוששותה המהירה של סן-פרנסיסקו מרעידת האדמה בשנת 1906 ועד הצרות של משתחרר טרי מהמלחמה שמחפש מקום סביר לחיות בו ב-1946.

אנשים רבים נסחפו לצורת מחשבתו של פרידמן, עד שהעמדה הגורסת ששינויי המדיניות הכלכלית בשנות השבעים והחלת כלכלת השוק היו לטובה הפכה למובנת מאליה. אבל האם זה באמת כך? נבחן בתחילה את הצלחתה המאקרו-כלכלית של כלכלת ארה”ב. יש לנו נתונים על הכנסה ריאלית – כלומר על הכנסה כשהיא מותאמת לשיעורי האינפלציה – של משפחות אמריקאיות מ-1947 ועד 2005. מ-1947 ועד 1976, מילטון פרידמן היה קול קורא במדבר, קובעי המדיניות התעלמו מרעיונותיו. אבל הכלכלה, למרות כל